

Граматична омонімія часток у сучасній українській мові: перспективи досліджень

Голубенко Н.І.¹

Отримано	Затверджено	Секція	УДК
13.10.2021	13.11.2021	Філологія	161.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5795292>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Статтю присвячено питанню граматичної омонімії часток у сучасній українській мові. У ній розглядається омонімія часток, парадигма та фактори граматичності часток у сучасній українській мові. Це передумова розуміння фонетичної частки як структурно-семантичної одиниці мови. З'ясовано структурні, прагматичні і синтагматичні чинники, які обумовлюють належність слів до часток. Проаналізовані прагматичні, синтагматичні та семантико-структурні чинники, які визначають атрибуцію аналізованих слів до часток у сучасній українській мові. Охарактеризовані критерії, що використовуються для розрізнення граматичних функціональних омонімів. Основна увага приділяється граматичному критерію, оскільки він дозволяє розрахувати співвідношення розподілу між компонентами поєднання слів або словосполучень у лінійній послідовності.

Встановлено ряд семантико-функційних виявів реалізації модальної (заперечення, вірогідності), градуальної (кількісно-підсилювальної, емоційно-експресивної) семантики омонімічних часток та їхніх еквівалентів, описано синтагматичні параметри аналізованих партикул. Проаналізовано феномен партикуляції, який є характеристикою граматичної системи української мови. Визначено, що частка “оскільки” показує природний процес розвитку системи морфології української мови та показує широкий спектр можливостей реалізації словесних знаків у контексті. Виявлено, що прислівники є одним із найефективніших способів утворення інших частин мови. Наукова новизна полягає в тому, що граматична омонімія це передумова розуміння фонетичної частки як структурно-семантичної одиниці мови.

Ключові слова: граматична омонімія, частки, синкретизм, партикуляція, синтагматика.

Grammatical homonymy of particles in the modern Ukrainian language: research perspectives

Annotation. In modern linguistics, the search for ways to divide words into parts of speech is a topical issue for modern grammar. Transpositional formations between words act as stylistic reflections, resulting in grammatical homonyms.

¹ Голубенко Н.І., кандидат філологічних наук, доцент, кафедра англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця, Київський національний лінгвістичний університет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

In analyzing the criteria used to distinguish grammatical functional homonyms, the main attention is paid to the grammatical criterion because it allows you to calculate the distribution ratio between the components of a combination of words or phrases in a linear sequence.

The article is devoted to the issue of the grammatical homonymy of particles in the modern Ukrainian language. It examines the homonymy of particles, paradigm and grammar factors of particles in the modern Ukrainian language. This is a prerequisite for understanding the phonetic particle as a structural-semantic language unit. First, the structural, pragmatic and syntagmatic factors that determine the affiliation of words to particles are clarified. Pragmatic, syntagmatic and semantic-structural factors that determine the attribution of the analyzed words to particles in the modern Ukrainian language are analyzed. Finally, the criteria used to distinguish grammatical functional homonyms are described. The main attention is paid to the grammatical criterion because it allows calculating the ratio of the distribution between the components of a combination of words or phrases in a linear sequence.

Several semantic-functional manifestations of realization of modal (negation, probability), gradual (quantitative-amplifying, emotional-expressive) semantics of homonymous particles and their equivalents are established, syntagmatic parameters of the analyzed particles are described. The phenomenon of particularization, which is a characteristic of the grammatical system of the Ukrainian language, is analyzed. It is determined that the part "because" shows the natural process of development of the morphology of the Ukrainian language and shows a wide range of possibilities for the implementation of verbal signs in context. Adverbs have been found to be one of the most effective ways to form other parts of speech. The scientific novelty is that grammatical homonymy is a prerequisite for understanding the phonetic particle as a structural-semantic unit of language.

Keywords: grammatical homonymy, particles, syncretism, particularization, syntagmatics.

Вступ

У сучасній лінгвістиці тривають пошуки способів поділу слів на частини мови, що є актуальним питанням для сучасної граматики. Транспозиційні утворення, які відбуваються між словами, виступають в якості стилістичних відображень, внаслідок чого виникають граматичні омоніми. Особливості механізму транспозиційних процесів, що постають у результаті таких трансформацій граматичних омонімів, є передумовою різноманітності у термінології [3]. На сучасному етапі вивчення часток як семантико-функціонального класу слів, які здебільшого є вторинними утвореннями від інших частин мови, службових слів та вигуків, вони є об'єктом дослідження у багатьох мовознавчих працях [11].

В процесі аналізу критеріїв, що використовуються для розрізнення граматичних функціональних омонімів, основна увага приділяється граматичному критерію, оскільки саме він дозволяє розрахувати співвідношення розподілу між компонентами поєднання слів або словосполучень у лінійній послідовності.

Цей стандарт ефективний в процесі вивчення передумови транспонування розвитку функціональної синонімії, оскільки в процесі перетворення лексики та граматики слова можуть змінювати свою формальну валентність, а особливо – синтаксичну функцію, властиву традиційному розподілу.

Розглядаючи насамперед омонімічні слова, що належать до різних частин мови, тобто граматичні омоніми, необхідно в першу чергу описати деякі прийоми розпізнавання різних частин мови однакового фонетичного вигляду в українській мові на прикладі часток.

Українська мова належить до східнослов'янських мов як по генетичній, так по типологічній характеристиці [1]. Питання граматичної омонімії часток в українській мові вивчали такі вчені лінгвісти, як [1; 5] Питаннями функціональності омонімії в українській мові займалися [7; 9]. В структурно-типологічному плані українська є флективною мовою. З огляду на різноманітні мовні ознаки слів варто підкреслити, що основним джерелом поповнення слів даної групи є можливість вживання в мові слова в значенні іншої частини мови. Наслідок цього процесу – закріплення в мові перехід слова з однієї частини мови до іншої. Точніше, йдеться не про одне слово, а про кілька: адже вони, хоч і пишуться та звучать однаково, розрізняються

граматичним і лексичним значенням, смисловими питаннями, морфологічними ознаками, синтаксичною роллю, місцем наголосу. Частки з дискурсивних слів, як носії складних прагматичних комунікативних смислів, є найбільш активними у мовленнєвому використанні. Частки безпосередньо пов'язані із ментально-психологічним, вольовими, естетичними особливостями мовців. Перспектива сучасної української мови, як функціонально-комунікативно розвиненої, призводить до урізноманітнення способів діалогізації та вираження особистісного начала.

Відповідно, *метою даної статті* є дослідження граматичної омонімії часток у сучасній українській мові, а також перспективи їх використання. Об'єктом дослідження є частки та їх граматичне використання у сучасній українській мові. Предметом дослідження є всебічний аналіз часток та моделей морфологічних омонімів у мові та в стилістично диференційованому корпусі текстів. В процесі аналізу лексико-семантичної та прагматичної структури часток особливе синтагматичне значення відведено їхнім еквівалентам. Розуміння партикуляції сполучників та вигуків в українській мові дуже суперечливе. Дослідження присвячується аналізу того, які саме партикуляційні процеси зумовлюють додаткове семантичне значення поповнення класу часток.

У роботі використана методика системно-структурного лінгвістичного дослідження з метою виявлення функціонально-семантичних особливостей граматичної омонімії часток в українській мові. В процесі праці використовувалися критерії виокремлення часток української мови. Характеристика функцій граматичної омонімії часток досліджувалася завдяки використанню методів когнітивної прагматики для відокремлення типів ситуативного контексту реалізації часток; та із використанням визначення видів контекстуального ефекту, що створюється частками.

Результати

У дослідженнях мовознавства виникає необхідність розмежування стану мови та розвитку мови. Таке розмежування існує завдяки фонетичній оболонці та має морфологічну категорію. Порівняння та опис лексичних факторів залежать від мовних і нелінгвістичних причин. Слова визначаються як одиниці мови, і багато з них залежать від стандартів і методів творення. У лексичному розумінні слово визначається як одиниця іменування, що має лексичний та семантичний зміст і може виражати окреме поняття.

У сучасній українській мові граматична омонімія підкреслює неоднозначність слова. Граматичні омоніми часток української мови можна простежити до особливостей певних граматичних форм, що зберігають своє лексичне значення.

Граматичні (морфологічні) омоніми, чи омоформи, часто називають окремими граматичними формами різних слів, що відповідають різним словам. Приклади подібних форм слів: “дуло” (іменник) і “дуло” (дієслово середнього роду минулого часу); “гавкіт” (іменник) і “гавкіт” (дієслово наказового способу); “пила” (іменник) і “пила” (дієслово минулого часу); “вірш” (іменник) і “вірш” (дієслово в минулому часі); “суперечка” (іменник) і “суперечка” (прикметник в короткій формі); “сім'ю” (іменник у знахідному відмінку однини) і “сім'ю” (числівник в орудному відмінку).

Іноді граматичні омоніми виступають в якості утворення, що виникає в результаті переходу однієї частини мови в іншу, тобто конверсії. Наприклад: “зло” (іменник) і “зло” (прислівник) тощо. Такі слова іноді розглядаються окремими лінгвістами як особливий різновид граматичної омоформи.

До морфологічних (граматичних) омонімів (омоформ), які зазвичай містять вимову та граматичні форми того самого слова, відносяться, наприклад, наступні слова: “кістка” (називний; іменник однини) та “кістка” (відмінок однини), “кістки” (іменники відмінка однини), “кістки” (часткові відмінки однини), “кістки” (іменник і знахідний відмінок множини) тощо. Дані граматичні форми за таких обставин є граматичними або морфологічними морфемами, завдяки яким утворюються еквівалентні словоформи. Це такий тип омонімічних відносин, загальноприйняте розуміння яких призводить до отримання різних слів, і такі утворені слова не є омонімами.

Розглядаючи для порівняння аналогічні процеси у сучасній польській мові, ми бачимо, що омонімія в ній представлена як теоретична проблема у багатьох працях з лексикографії, семантики, а також у лінгвістичних енциклопедіях і термінологічних словниках. У польському лінгвістичному співтоваристві визнаним авторитетом з питань омонімії є Д. Батлер. Саме такий поняттєвий апарат найбільш часто береться за основу у процесі вивчення даного явища у польській мові. Прикметно, що під омонімією Д. Батлер розуміє тільки випадкову тотожність форм двох слів, що мають різне значення [12].

Морфологія української мови розглядає явище міжчастиномовної омонімії як тему, що визначає мовний статус слів. Українські тлумачні словники не завжди вирішують проблеми через різницю в описі омонімів та неточність пояснень.

Іноді один і той же звуковий комплекс в одному словнику називають омонімами, тоді як аналогічна сполука в іншому розглядається як самостійне значення багатозначної одиниці. Ця різниця пов'язана з відсутністю об'єктивних стандартів для визначення омонімів між словами, і ці об'єктивні стандарти спричинені переходом слова з однієї лексичної граматичної категорії до іншої.

Винятком партикуляції є характеристика граматичної системи української мови. Він обумовлений властивостями закону розвитку мови та потребою мовця у комунікативній поведінці.

Механізм, за допомогою якого різні частини мови перетворюються на частки, контролюється багатьма факторами, і факт транспонування може бути виявлений за багатьма критеріями, серед яких домінуватимуть вибір синонімів та класифікація синтаксичних функцій для самостійних частин мови. Як спосіб омонімів, частка є цікавим мовним явищем, оскільки він дає уявлення про природний та стихійний процес розвитку морфології української мови та показує широкий спектр можливостей реалізації словесних знаків у контексті. У зв'язку зі стрімким розвитком міжчастиномовної омонімії тема партикуляції заслуговує на збільшення уваги, перетворюючись на предмет різноманітних дискусій. Попри те, що граматична омонімія може розглядатися як концепт багатозначного характеру, вона також у значній мірі містить лінгвістичну значущість.

Механізм виникнення міжчастиномовних омонімів, розуміння їх внутрішніх аспектів є складним та багатоскладовим процесом. Основа проблеми полягає в інтерпретуванні частининомовного статусу та зміни граматичного і лексичного значення слова. Граматичною основою перехідних явищ у системі частин мови, згідно тезам В. О. Горпинича, є така зміна синтаксичної значущості слів, яка стимулює перетворення лексичного значення слова та категоріального. Така зміна формує в ньому нові значення граматичних ознак [2].

Так само, граматична омонімія належить до явищ, аналіз яких неможливий без врахування лексичного значення слова.

Під час процесу переходу слів з однієї частини мови до іншої постає проблема: розмежування омонімії та полісемії на рівні лексем.

У межах міжчастиномовних омонімів виділяють таке перехідне явище, як паритикуляція. Це явище характеризується як перехід займенників, дієслівних форм, прислівників, сполучників у частку.

Наприклад:

1. А ті клаптя паперу – то смертельні плацдарми (Л. Костенко).
2. У мене мов зродилось друге серце, як я його пізнала. В ту хвилину огнисте диво сталося... (Леся Українка).
3. Для гетьмана все, що зібране отут, більше, ніж просто скарб (Ю. Мушкетик).
4. Без металевих слів і без зітхань даремних по ваших же слідах підемо хоч на смерть! (О. Теліга).

Частка найчастіше виступає як засіб вираження заперечення інформації, висловленої в попередньому контексті, виконуючи анафоричну функцію, відсилаючи адресата до відомої інформації та виступаючи в якості контекстуального синоніму частки "ні".

Наприклад:

«– Чи вже давно ся ніч нас обгорнула, один казав:

«Два тижні!», другий: «Місяць!»,

ще інший: «Де! давніше!»

(Леся Українка).

«Він торкнув візника за плече:

– Дядьку, а чи ви бачили гайдамаків?

– Гайдамаків? – перепитав дядько, обертаючи своє молоде ще лице в рямцях рівно підстриженого волосся. – Та де! Навіщо мені, паничику, гайдамаки» (Л. Коваленко).

Подібні процеси міжчастиномовної омонімії відбуваються зі словом “було”. Виступаючи часткою, воно вживається при дієсловах минулого часу для підсилення, а при дієсловах майбутнього і теперішнього – для вираження транспозиції грами часу. Наприклад:

“Збирались ми на косовицю завжди довго. Вже було сонце зайде, а ми ще збираємось” (О. Довженко. Зачарована Десна).

“Ой дядьку! Я тут було в драговині загруз; натрапив на вікно, та вже вона порятувала якомсь” (показує на Мавку) (Леся Українка. Лісова пісня).

Минулий час середнього роду дієслова однини, що перетворюється на незмінну форму, тобто частина процесуального значення стає модальністю.

На відміну від часток, у вставних словах односкладного прислівника використовується відокремлення комою. Крім того, іноді його можна замінити синонімом часу. Наприклад:

“У ці дні Мина Омелкович навіть став гладким – що то значить опинитись людині в своїй стихії! Раніше, було, ходить, наче охлялий, сірий...” (О. Гончар, 1980).

Тому один зі шляхів утворення міжчастиномовних омонімів – це партикуляція дієслів.

Утворення таких сполучників, “як”, “і” й “та”, на думку В. О. Горпинича, можливе на базі сполучників. Зазвичай вважається, що на сучасному рівні розвитку мови неправильно говорити про морфологічні та синтаксичні методи створення (партикуляцію) сполучників та вставних слів, оскільки ці слова дуже давні. Вказана проблема вимагає ретельного дослідження у майбутньому (Горпинич, 2004).

У функції часток “було”, “бува”, “знай”, “мов”, “мовляв” та інших можуть уживатися дієслівні словоформи. Різна подача в словниках виникає в результаті наявності міжчастиномовних омонімів. Висновок, що ці слова є прислівниками, є вірним. Наприклад, коли слово “бач” можна замінити іншими словами – “он”, “ось” – воно перетворюється на частку. Функціонування цього слова в описаному процесі як розмовного можна простежити у художній літературі. Наприклад: “У містах пани, і живуть вони бач як гарно, як чисто одягнуті, яке все смачне їдять”. На відміну від частки “бач”, однозвучний прислівник (вставне слово) відокремлюється комами:

“Дитина аж заходиться. – Ну, цить же, цить! Бо як не будеш тихо, то я тебе зараз віддам дідові Хо... – сердиться нянька й підносить дитину до вікна. – О, бач, стоїть дід Хо з торбою на плечах...” (М. Коцюбинський, 1999).

В цьому прикладі вставне слово вживається через потребу звернути увагу співрозмовника на певний аспект думки.

Вигук до слова “бач” можна дібрати синонім “ба!”. Це один з прикладів незалежного способу визначення частиномовного статусу таких проблемних мовних одиниць на практиці, один із методів розрізнення лексико-граматичних класів слів. Інтер’єктив “бач” вживається для вираження здивування, захоплення, докору, незадоволення та ін. Наприклад:

“– Так цебто я брешу? – тут Вовк йому гукнув: – Чи бач! Ще і базікать стало... Такого ще поганця не бувало!” (Л. Глібов. Вовк та Ягня).

Форма 2-ої особи однини наказового способу від дієслова “бачити” є ненормативною, але ілюструє її контекст: “І сказав Творець: – Увага! Відкрий свої очі і вуха! Бач і чуй!” (У. Самчук, 1997).

У такому реченні можна прослідкувати частиномовне розуміння та синтаксичну функцію присудка словоформи “бач”, які не спостерігались у наведених вище прикладах.

Прислівник як самостійна частина мови абсолютно передбачувано вступає у процеси партикуляції, якій властива орфологічна безкатегорійність і незмінність [1]. Подібне

перетворення прислівників у частки супроводжується зміною внутрішнього переходу. Широкий обсяг семантичних часток, а також мінливість лексико-граматичного значення залежать від синтаксичного слововживання, яке створює не чітке відокремлення одних частин мови від інших [3].

Спотрегіати таке значення відадвербіальних часток, що показує зібраний фактичний матеріал граматичної омонімії. В якості прикладу можна взяти функціонування частки “там” у подібних реченнях і з’ясуємо її значення:

“Любов – лише тобі. А це її уламки, це через край вино! В повітря квіт дерев! Це щастя, що росте в тісних обіймах рамки закритої душі і рамку цю дере! Щоб зайвину свою розсипати перлисто: комусь там дотик рук, комусь гарячий сміх. Ось так приходить мент, коли тяжке намисто перлинами летить до випадкових ніг” (О. Теліга).

Тотожний погляд на омонімію часток у традиційному розумовому просторі ніколи не був сформований.

Визначаючи омонімію як певне порушення закону знаку, її часто розглядають в якості явища, яке утруднює процес комунікації. Деякі дослідники почасти негативно ставляться до трактування граматичної омонімії часток, що призводить до погіршення кодових властивостей тексту і таким чином утруднює процес комунікації [5].

Це стосується принципу інтегрального опису лексики будь-якої мови, згідно з ним всі одиниці мови повинні мати належний опис у словнику, з можливістю утворення загального вчення про функціонування мови в формальних та змістових засобах. У практичному сенсі – зумовлює необхідність побудови вдосконалених спеціальних словників та адекватних граматик.

Отже, здійснений аналіз принципів омонімів, заснований на значній кількості досліджень, дозволяє стверджувати, що передумовою встановлення синонімічного відношення є вираження ідентичності принаймні одного компонента плану та розрізнення змісту одного із компонентів змісту плану. Зважаючи на той факт, що значення морфемного вираження та звуковираження є рівними, погодимося, що це відповідає двом мовним формам: письмовому та усному висловлюванню, які є окремими явищами. На сучасному етапі вивчення української мови мовні слова активно використовуються в процесі “живих” виступів носіями багатьох мов. Їх ще називають елементами лексики. Вони формуються завдяки зв’язності дискурсу (тексту), і водночас роблять інші комунікативні значення синтетичними та збагачують їх семантико-прагматичними властивостями.

До особливих засобів стверджувальних речень, використовуваних із метою підсилення виразності твердження, належать наступні частки: “так”, “гаразд”, “адже” (ж), “же” (ж), “авжеж”, “атож”, “аякже”, а також їх лексичні еквіваленти: “добре”, “дійсно”, “справді”, “звичайно”, “безперечно”, “безсумнівно”.

“- Так, орлиця тільки може на гострому і гладкому шпилі собі тривку оселю збудувати і жити в ній”. (Леся Українка).

“- Гаразд, вмовкаю... Але ти, Митю, повинен усе знати...”. (П. Загребельний).

Частки в українській мові із усього переліку дискурсивних слів є найактивнішими. Також вони, як носії складних прагматичних комунікативних смислів, є найбільш активними у мовленнєвому використанні. Частки безпосередньо пов’язані із ментально-психологічними, вольовими, естетичними особливостями мовців. Перспектива сучасної української мови, як функціонально-комунікативно розвиненої, призводить до урізноманітнення способів діалогізації та вираження особистісного начала [10].

Відомо, що велика кількість дискурсивних слів чітко вказує на особистісні начала у спілкуванні та відіграє роль орієнтира. Зокрема, розглядаючи частки, необхідно зазначити, що вони не входять до переліку частин мови з проблематикою дейксису. Проте згадуються виразно дейктичні частки “он”, “ось”, “це”, “оце”. У згаданому наборі семантичних знаків частки розрізняються відповідно до семантико-прагматичних характеристик: “он”, “ось”, “ото”.

На думку Ф. Бацевича, граматична омонімія часток “ось”, “он”, “оце”, “от” та їхніх синонімів “осьде”, “осьдечки”, “оно”, “он-он”, “онде”, “ондечки”, “ото” вперше в українській лінгвістиці стає предметом окремої наукової розвідки, хоча окремі аспекти їх семантико-прагматичних ознак,

парадигматичних та синтагматичних особливостей уже були розглянуті. Лексеми “ось”, “он”, “он-он”, “онде”, “оце”, згідно сучасним лексикографічним джерелам та науковим розвідкам, трактуються як частки, які виражають різні семантико-прагматичні смисли, модальні функції, не вступаючи в омонімічні зв'язки з іншими лексико-граматичними класами слів – за винятком часток “оце” та “ото”, співзвучних із формами середнього роду називного й знахідного відмінків займенників “оцей” та “отой”. Частка “ото” вступає ще й в омонімічні відношення з вигуком, який уживається при виявленні подиву, невдоволення, досади [1].

Такі частки, вступаючи в синтагматичні зв'язки з іншими лексико-граматичними класами слів, здатні не тільки реалізувати усілякі різновиди комунікативної модальності, а й номінувати певні обставини дії, зокрема виразити семантику часу і простору.

Критеріями розмежування омонімічних часток, як показало дослідження О. Соколової, є семантичний або парадигматичний аналіз в широкому розумінні, що передбачає не тільки розгляд словозміни у системі форм, тобто у морфологічній парадигмі. На основі дистрибутивного аналізу словоформи можна з'ясувати їх категорійні ознаки. Дієвим також є визначення частиномовної належності функціональних омонімів через підбір синонімічного та антонімічного рядів [8].

Отже, аналізовані лексеми “ось”, “он”, “оце”, “от”, “осьде”, “осьдечки”, “оно”, “он-он”, “онде”, “ондечки”, “ото”, залежно від здатності формувати синонімічні й антонімічні ряди дистрибутивних можливостей та контекстного оточення, виступають граматичними омонімами – прислівниками та частками (лексеми “оце”, “ото” збігаються також із формою середнього роду однини називного та знахідного відмінків займенникових слів “цей” та “отой” відповідно). Як прислівники, зазначені лексеми виражають найчастіше локативне та темпоральне значення; виступаючи частками, ці слова експлікують у висловленні широкий спектр модальних значень або виражають загальний дейксис фізичного і психологічного відсторонення [8].

В окремих контекстах однозначно трактувати семантику досліджуваних дейктичних одиниць складно. У таких випадках спостерігаємо явище синкретизму. Домінантність ознак того чи іншого класу слів у цих лексемах буде зумовлена як семантико-граматичними, так і функціонально-семантичними ознаками. Перспектива подальших досліджень полягає у з'ясуванні граматичної омонімії часток (і їхніх еквівалентів) та займенникових прислівників із семою “місце” (“там”, “тут”, “куди”, “де”).

Наприклад, у поєднанні зі словами “дивись”, “дивіться”, “бачиш”, “гляньте”, “чуєте”, “слухайте” дейктичні лексеми належать до вищезгаданих часток і вживаються з метою привернення, підсилення, зосередження уваги співрозмовника, висловлення спонукання, заохочення, пом'якшення наказу, часто утворюючи стійкі фразеологізовані сполуки слів: “он бач”, “он диви”, “ось бачиш” та ін.

Зміни синтаксичної дистрибуції на прикладі займенникових прислівників “тут” і “там” можуть спричинити семантичні та функціональні зміни ознак лексеми, що належить новому контексту. Таке значення модальної семантики вказує на перехід лексики та граматики до класу в межах семантичної функції часток. Лексеми “тут” і “там”, залежно від контекстного оточення, можуть належати до кількох лексико-граматичних класів: займенникових прислівників та часток [5].

Хоча сенс такого роду існування неоднозначний, він підтримується семантикою зрілих компонентів, яка все ще вказує на зв'язок із окремою категорією одиниць з точки зору релевантності, що не дозволяє їй повністю позбутися свого змісту. Але на цьому етапі формування були розроблені різні одиниці, що рухаються у напрямку набуття мовними символами повного стану з їх основними характеристиками. Інакше кажучи, вони належать до кількох символічних значень одного і того ж значення одночасно: транспонованого та кількох подібних значень, виражених різними символами. Часткові еквіваленти слова чітко демонструють свої потенційні символічні одиничні функції, утворюючи як синонімічний, так і омонімічний ряд. Поява омонімів може з'являтися в полі слів, еквівалентних словам, із статусом у сфері часток [8].

Необхідно зазначити, що при цьому похідна партикула “там” експлікує значно більший обсяг семантико-комунікативних функцій у порівнянні з партикулою “тут”. Також увиразнюється загальна функція виділення та посилення часток і реалізується її семантико-

прагматичне значення. Використовуючи приклад історичного розвитку фінської мови. Процес введення омонімів, який показує, що омоніми можна помітити не тільки в кожній сучасній мові, але й вивчаючи стародавні мови [12].

Частки у цій мові в основному використовуються в поєднанні із займенниками або прислівниками, що утворюють неповні лексичні комплекси, або еквіваленти часток. Еквіваленти часток – це стабільна сполука з наступними характеристиками: єдність значення має майже постійну і незмінну форму. Наприклад:

“Покинувши посеред дороги відра чи там коноплі, вона біжить з усієї сили, як американська супержінка...” (О. Ірванець).

Найчастіше ця партикула виступає засобом експлікації градуальної семантики, задля підсилення думки; того чи іншого значення. Наприклад:

“Тут від свого курія ніяк не видихаємо, так ще й від вас нюхай” (Г. Тютюнник).

Так, на думку Ф. Бацевича, домінантним семантико-прагматичним смислом частки тут є зацікавленість адресата станом речей або інформацією, про що він повідомляє у власних прикладах.

Наприклад:

“Уявляєш, тут таке...” (В. Андрусів).

“Та... Тут такий карамболь... Розумієш” (О. Малаш).

Зауважимо водночас, що частка “тут” не є антонімічною щодо частки “там”. Зазвичай такі частки є засобом інтерпретації прогресивної семантики для вдосконалення розуміння того чи іншого значення. Але ці частки пов’язані загальним комунікативним значенням: довідки, у поєднанні з особистим ставленням до фактів, повідомлюваних у комунікації. Вони сигналізують про відчуження від змісту повідомленої інформації, або про невизначеність щодо повідомлення – це комунікативні смисли частки “там”. І виражають зацікавленість, небайдужість мовця щодо того, про що йдеться – у комунікативних смислах частки “тут” [5].

Аналіз граматичної омонімії часток “де” і “куди” дає змогу їх детальний опис з узагальненням властивостей, що дає змогу визначити загальну теорію лексичного та граматичного рівня. Поєднавши слова з частками “завгодно”, “невідомо”, “невідь” (“невість”, “невіт”), можна передати семантику просторової невизначеності.

Наприклад:

“Уляна зникла невідомо куди”. (О. Довженко).

“Малуша рада була лягти де завгодно. Сказали б – спала просто на землі” (С. Скляренко).

Аналогічне лексичне значення «у якому-небудь невизначеному місці, напрямку» виражають лексеми, які є синонімічними до аналізованих на словотвірному рівні, зокрема: “десь”, “десь-то”, “де-небудь”, “будь-де”, “казна-де”, “хтозна-де”, “чортзна-де” та “кудись”, “куди-небудь”, “будь-куди”, “казна-куди”, “хтозна-куди”, “чортзна-куди”.

Як лексикалізовані утворення, аналогічні за семантикою до синтагми «куди (де) хочеш», виступають деривати “абикуди” та “абиде” («хоч де, у будь-якому місці»). Вибірковість, частковість просторової локалізації певного явища, ситуації, предмета («у деяких місцях, місцями») виражають похідні прислівники “де-не-де”, “деінде”, “десь-не-десь”, “подекуди”; на відмінність місця від відомого («де-небудь (куди-небудь) в інше місце») указують лексеми “десь-інде”, “куди-інде” [5].

Як частина мови, прислівники є одним із найефективніших способів утворення інших частин мови. Прислівник стає часткою, яка виступає проміжною одиницею, що має функцію збільшення. Саме ця функція – висловлення у функції частки – робить можливим використання інших частин мови в реченні. Така характеристика можливостей часток дає змогу точніше уявити наявну системуконтексту та простежити тенденції їх розвитку.

Отже, визначальною функцією часток є здатність поєднувати різні форми, емоційні та експресивні вираження в класі службових слів для вираження всіх частин мови.

У сучасному мовознавстві й досі тривають пошуки такого розподілу слів за частинами мови, коли б поза класифікацією не лишалися прошарки одиниць, що не підводяться під будь-яку категорію. Про можливість позитивного вирішення цього питання дасть відповідь історія,

проте сучасні прагнення науковців стосовно цього є досить потужними, що і сприяє урізноманітненню поглядів на одні й ті самі факти мовної системи. Клас одиниць, що іменується в україністиці частками, не є стосовно цього винятком. Відкритими лишаються питання, чи можна частки кваліфікувати як частини мови, яке облаштування має їхня внутрішня організація, як частки співвідносяться з частинами мови, еквівалентами слів чи речень вони є тощо. Незважаючи на численні дослідження, присвячені проблемам транспозиції, міжчастиномовної омонімії, граматичної омонімії, залишається чимало питань, які потребують лінгвістичного тлумачення.

Одним з актуальних нині завдань є з'ясування лексико-граматичного та функціонального статусу незмінних лексем, які отримують неоднозначне трактування в різних лінгвістичних розвідках. Частки як семантико-функціональний клас слів, які здебільшого є вторинними утвореннями від інших частин мови, службових слів, є об'єктом дослідження в багатьох мовознавчих працях крізь призму різнорідних ознак. Не ставимо за мету сформулювати в межах цієї праці чітку дефініцію часток як службового слова, враховуючи різні підходи щодо сучасного розуміння часток у лінгвістиці, оскільки основне завдання вбачаємо в розмежуванні часток та їхніх граматичних омонімів. Термін "граматична омонімія" уживаємо, зважаючи на неоднозначність трактування часток у системі частин мови.

Явище препозиціоналізації характерне для граматичної системи української мови. Воно викликане внутрішніми законами розвитку мови. Механізм переходу різних частин мови у прийменники регулюються різними чинниками, а факт транспозиції можна виявити за допомогою низки критеріїв, серед яких визначальними є такі: зневиразнення лексичного значення вихідної частини мови, натомість набування нею категорійного значення релятивності, тобто здатності виражати відношення між повнозначними словами в реченні, визначає синтаксичний рід; для самостійних частин мови, які вступають у процеси препозиціоналізації, – зміни на морфологічному рівні. Можемо відзначити, що міжчастиномовні омоніми, що виникли в результаті препозиціоналізації, є синкретичними утвореннями, бо вихідні форми і транспозити характеризуються спільністю сем. Препозиціоналізація як один із шляхів виникнення міжчастиномовних омонімів – цікаве лінгвістичне явище, бо ілюструє закономірні та стихійні процеси розвитку морфологічної системи української мови, показує широкі можливості реалізації словесних знаків у контекст.

Висновки

Існування граматичних омонімів є нагадуванням про структурно-лексичні значення у цих групах слів, на чому наголошують дослідники. Ретельний аналіз особливостей омонімів окремих часток та взаємодія між їхніми еквівалентними словами та іншими лексичними та граматичними одиницями сприятиме розв'язанню проблеми значення слова та проблеми стану мови. Отже, аналізована група часток має багатогранну репрезентацію загального комунікативного значення; займає позицію найпоширенішої граматичної структури. з огляду на майбутню працю перекладача, формуючи, таким чином, чітку парадигмальну структуру часток дейктичного типу. Тому явище партикуляції є характеристикою граматичної системи української мови. Перехід із різних частин мови у частки регулюється різними чинниками, а факт транспозиції можна виявити за допомогою низки критеріїв: вибір синонімів, рівень синтаксичної функції, зміни на морфологічному рівні.

Аналізовані частки найчастіше реалізують свої семантико-прагматичні смисли у складі багатокомпонентних еквівалентів часток (синтагм).

Отже, фінальна мета функціонально-граматичної теорії полягає в поясненні механізмів побудови висловлювань шляхом опису типів номінативних одиниць, призначених на певні синтаксичні позиції. Дослідження даної проблематики у подальшій перспективі дозволить застосувати теорію до вивчення принципів організації комунікативних одиниць.

Перспектива подальших досліджень, ми вважаємо, полягає у з'ясуванні граматичної омонімії часток та їх еквівалентів та вдосконалення опису та пояснення омонімів в українських тлумачних словниках. Функціонально-семантичне поле омонімії часток в українській мові є моноцентричним. У його центрі – категорія виду, яка охоплює всю систему українських часток. Співіснування поряд із частками-еквівалентами слова їхніх граматичних омонімів, особливо у колі повнозначних слів, очевидно, слугує фактором нагадування наявності у цих структур

лексичного значення, на чому подекуди і наголошують дослідники, відзначаючи, що частки «мають елемент денотативного значення» [1].

Загалом частки у мові вживаються переважно з певною стилістичною метою – для увиразнення думки, тому вони особливо інтенсивно використовуються у художньому, публіцистичному та розмовному стилях. Лише завдяки контексту реалізується семантика слова, нейтралізуються одні значення та актуалізуються інші. Звідси слушною є думка Ф. Маулера, що «мовна спільнота не може до творити усе нові графічно-звукові форми на позначення безлічі реалій мінливого світу, оскільки кількість слів у будь-якій мові обмежена і психологічно вмотивована. Тому існування омонімії у мові є необхідною, а сама омонімія швидше позитивне, ніж негативне явище, таке, що сприяє компактності мовної системи».

Отже приймаючи позитивні і негативні аспекти омонімів у тексті-мовленні, бо у системі мови омонімія як універсальна категорія позбавлена будь-якого забарвлення, ми усе-ж відмовляємося від однобокого - негативного або позитивного - її сприйняття, визнаючи за нею у текстовому просторі певну конкретну функцію у конкретних умовах. Такий підхід буде перспективним для нас.

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів: ПАІС., 2014
2. Горпинич, В. О. Морфологія української мови. Київ: Академія, 2004
3. Демська, О. М. 10 історій про омонімію. Харків: Ранок, 2019
4. Джочка, І. Семантичні та функціональні особливості граматичних омонімів ТАМ і ТУТ в українській мові. Українознавчі студії, 2019. №20, С. 81-92.
5. Джочка, І. Features of the functioning of gramatic homonyms where and where to in the ukrainian language). Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія», 2018. Вип. 4 (72). С. 86-91.
6. Джочка, І. Ф. Граматична омонімія часток ОН, ОСЬ, ОТ, ОЦЕ. Precarpathian bulletin of the Shevchenko scientific society Word, 2017. Вип. 4 (40). С. 99-110.
7. Кушлик, О. П. Синкретизм дериваційних значень як вияв динамічних процесів у словотвірній парадигмі. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2017. Вип. 64 (1), 41-51.
8. Соколова, С. В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників). Київ: «Альфа-М», 2010
9. Шипнівська, О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови. Київ: «Центр учбової літератури», 2020
10. Baranova, S. V. Contrastive Stylistics and Grammar of English and Ukrainian. Sumy : Sumy State University. 2021. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83381/3/Baranova_grammar.pdf
11. Kaljanov, A. Grammatical homonyms in modern Karakalpak language. Journal on International Social Science, 2021. № 1(1). С. 1-6.
12. Wojan, K. The lexical homonymy of the Finnish language. Grammatika és kontextus. Új szempontok az uráli nyelvek kutatásában (= Grammatika ja kontekst. Uued vaatenurgad uurali keelte uurimises. = Grammar and Context. New Approaches to the Uralic Languages). Eds. by M. Csepregi, V. Masonen. Budapest: Urálistikai Tanulmányok, 2007. pp. 348–358.